

УДК 005.96:005.336.1:338.1(477)

**ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ШЛЯХ ДО ЕКОНОМІЧНОГО
ЗРОСТАННЯ**

Л.Г. Мельник, д-р екон. наук, професор,

Г.В. Ткаченко, студент,

Ю.В. Лінник, студент,

Сумський державний університет, м. Суми

“...both theory and evidence support the belief that significant long-run gains, even if not permanent changes in the growth rate, can be achieved by increased investment in the broadest sense, including human capital, technological knowledge, and industrial plant and equipment.”

Robert M. Solow, 1991.

У статті проведено аналіз напрямків ефективного використання людського капіталу для забезпечення економічного зростання в Україні у контексті переходу до інформаційного суспільства. Подано оцінку поточного стану цього фактора виробництва та розроблено практичні рекомендації щодо стимулювання розвитку людського капіталу в Україні; запропоновано реформи в системі вищої освіти.

Ключові слова: *освіта, людський капітал, конкурентоспроможність, інформаційна економіка, інтелектуальний потенціал, інновації.*

В статье проведен анализ направлений эффективного использования человеческого капитала для обеспечения экономического роста в Украине в контексте перехода к информационному обществу. Дается оценка текущему состоянию этого фактора производства и разработаны практические рекомендации по стимулированию развития человеческого капитала в Украине; предложены реформы в системе высшего образования.

Ключевые слова: *образование, человеческий капитал, конкурентоспособность, информационная экономика, интеллектуальный потенциал, инновации.*

ВСТУП

Фінансово-економічна криза в Україні мала особливо важкі наслідки. За останні кілька років українці пережили закриття фабрик та заводів, проблеми фінансування бюджетної сфери, скорочення державних витрат на розвиток людського капіталу.

Але коріння цих наслідків необхідно шукати глибше, адже проблема ефективного використання ресурсів існує в Україні десятиріччями.

Завдання цієї статті – аналіз сучасного стану базового фактора виробництва в Україні – людського капіталу - та розроблення переліку заходів, що визначають політику ефективного використання людських ресурсів для досягнення економічного зростання.

1. Перехід до інформаційного суспільства як передумова для еволюції людського капіталу

Якісна трансформація технологічної основи не може не вплинути на процеси трудової діяльності людини й на відносини між людьми. Ці зміни торкаються зростаючої інтелектуалізації праці, посилення творчої спрямованості трудових процесів, ріст сфери безпосередньої взаємодії людей, посилення індивідуального потенціалу працюючих, зростання синергізму людських зусиль [1].

Інтелектуалізація праці. Частка робочої сили, зайнятої обробкою інформації, постійно росте. І навпаки, частка людей, зайнятих фізичною працею, неухильно скорочується. Знижується частка й взагалі матеріального виробництва в цілому.

Посилення творчої активності. Інформаційна економіка надає виробництву колосальний вибір нових засобів виробництва, матеріалів, технологій. Кожний із цих елементів володіє як мінімум двома найважливішими якостями:

- а) уніфікованістю (тобто строго відповідають установленим стандартним параметрам);
- б) модифікованістю (тобто здатні видозмінювати свої властивості або функції в широких межах).

У сполученні обидві якості дозволяють зробити трудові процеси більш інтелектуальними, підсиливши їх творчу спрямованість.

Зростання ступеня взаємодії людей один з одним. Якщо для доіндустріальної епохи була характерною переважно «взаємодія людини із природою» (землеробство, рибальство, заготівля лісу та ін.), для індустріальної - «взаємодія людей з машиною», то для постіндустріального суспільства пріоритетним фактором стає безпосередня взаємодія людей. Наслідком цього є значне збільшення сфери послуг. Але важливо й інше: сама сфера послуг перетерплює прогресивні якісні зміни. Темпи зростання в ній значно випереджають аналогічні показники в сферах матеріального виробництва. З'явилися принципово нові види гуманітарних і професійних послуг - освіта, охорона здоров'я, соціальні служби, аналіз і планування, дизайн, програмування, юридичні послуги та ін.

Посилення індивідуального потенціалу працюючих. Цьому сприяють дві обставини. Перша пов'язана зі зростанням індивідуальної технічної озброєності окремо взятого працівника. У руках його концентрується небачена раніше міць. Те, що раніше діставалося ціною колосальних витрат праці або чималих розумових зусиль десятків і сотень (а часом і тисяч) працюючих, можна одержати легким натисканням кнопки, педалі, важеля. Друга обставина пов'язана зі зміною самого характеру праці. Значно зросли творча спрямованість праці й динамізм прийняття рішень (про що вже було згадано вище). Успіхи фірм усе більше залежать не від потужності її основних фондів, а від сукупного творчого інтелекту, тобто кваліфікації, навичок, волі, переконаності й винахідливості працівників, їхньої можливості миттєво реагувати на виникли ситуації, здатності до самовдосконалення, творчої активності.

2. Інвестиції в людський капітал: марнотратство чи необхідність?

Наведемо деякі дані оцінки розвитку людського капіталу відповідно до Програми розвитку ООН за 2009 рік (табл. 1). Як бачимо, показники для України невтішні.

Джозеф Штігліц стверджує, що економія на освіті та наукових дослідженнях матиме фатальні наслідки для світової економіки. Тільки ці напрямки інвестицій здатні генерувати зростання доданої вартості [3].

Таблиця 1 – Показники розвитку людського капіталу [2]

Значення індексу людського розвитку	Очікувана тривалість життя (років)	ВВП на душу населення (паритет купівельної спроможності) в \$
1 місце Норвегія (0,971)	1 місце Японія (82,7)	1 місце Ліхтенштейн (85,382)
85 місце Україна (0,796)	110 місце Україна (68,2)	94 місце Україна (6,914)

Варто проаналізувати витрати бюджету на розвиток людського капіталу за останні роки. Загальна сума витрат бюджету у 2008 році становила 309216,2 млн грн. Близько п'ятої частини цих коштів (18,1-20,3%) було витрачено на освіту. В цій сфері і насправді було зроблено багато нововведень протягом останніх років. За 18 років незалежності України кількість випускників ВНЗ збільшилася у 2,6 рази. Але, на жаль, якість освіти не завжди відповідає кількості випускників.

Витрати на інтелектуальний та фізичний розвиток людського капіталу значно менші (2,4-2,7% від загальних витрат бюджету). Більше половини цих витрат були націлені на розвиток культури та мистецтва. Культурні традиції мають великий вплив на людей, їх розвиток також стимулює економічне зростання.

Витрати на охорону здоров'я становили 10,9-12,8% видатків бюджету. Ця сфера потребує значних змін, переозброєння та переведення на систему медичного страхування.

Такі результати показують, що структура витрат бюджету повинна бути ретельно проаналізована для більш ефективного використання ресурсів.

Звернемося до праць лауреата Нобелівської премії Гаррі Беккера. У своїй книзі «Людський капітал» він пише: «Взагалі, аналізуючи доцільність інвестування у людський капітал, треба розуміти, що ті, хто має кращий рівень освіти та досвід роботи, інвестують більше часу, енергії та ресурсів для покращання своїх навичок, можуть забезпечити вищий рівень вигід як для себе, так і для загального добробуту суспільства. Чим вищий рівень розвитку людського капіталу у країні, тим вищим буде рівень інноваційної активності у ній» [4]. Ні для кого не є таємницею, що інноваційна активність Української економіки знаходиться на дуже низькому рівні. Аналіз мікроекономічних даних Світового банку ВЕЕПС 2005 (дослідження бізнес-середовища і діяльності підприємств) показав, що освіта робітників (а саме кількість робітників з вищою та професійною освітою) безпосередньо впливає на інноваційну активність українських підприємств. Так, середній відсоток працівників з вищою освітою на підприємствах, що впровадили хоча б одну інновацію: а) нову виробничу лінію, або випуск нової продукції; б) оновлення виробничого процесу; в) перехід на нові стандарти ISO 9000, 9002 чи 14,000, АГССР, – становить 42%. На підприємствах, які впровадили всі три перелічені види інновацій, – 43%.

Дослідження Беккера включають вплив таких різних звичок, як пунктуальність та алкоголізм, на розвиток людського капіталу. Він розробив концепцію, згідно з якою кожна окрема людина забезпечує свій рівень раціональних вигід від інвестицій. З цього зрозуміло, що навіть погані звички певної людини мають свої макроекономічні наслідки. Наприклад, той самий алкоголізм є справжнім тягарем як для соціального, так і для економічного життя України. Але, на жаль, українці не мають належного рівня матеріального стимулювання для боротьби з поганою звичкою.

Наочним прикладом такої поганої звички є пристрась держслужбовців до хабарів. За даними ВЕЕПС, ми встановили тісний негативний зв'язок між виручкою (Y) та розміром хабара держслужбовцям (X):

$$Y = -1,1458X + 7,5083. \quad (1)$$

Коефіцієнт детермінації для наведеного рівняння регресії становив 0,4013.

У розумінні Беккера, людський капітал походить з фундаментального припущення про те, що люди мають певні навички і можливості, які можна вдосконалювати, і тим самим змінювати поведінку людей. Людський капітал втілюється у навичках, знаннях та ерудиції, які властиві людині. Він є важливим джерелом конкурентної переваги індивідів, організацій та суспільства в цілому.

Видатні економічні досягнення Японії, Тайвані та інших країн Азії за останнє десятиріччя яскраво ілюструють важливість людського капіталу для економічного зростання. Ці країни, не дивлячись на нестачу природних ресурсів та палива, дискримінаційні процеси Заходу, швидко зростають на попелі, покладаючись на добре треновану, освічену, працьовиту робочу силу [4].

Людський капітал (частка персоналу з вищою освітою) – джерело зростання ефективності. Важливо розуміти, що лише людський капітал може підвищити ефективність завдяки оптимізації витрат.

Гаррі Беккер та Теодор Шульц аналізували роль освіти та її якості у забезпеченні стійкого економічного зростання. На жаль, протягом 2009 року було здійснено лише 7% від обсягу запланованих витрат на розвиток освіти в Україні. Це означає, що держава неспроможна забезпечити належну якість освітніх послуг. У праці П. Мауро «Корупція і економічне зростання» пояснюється, що більш корумповані держави схильні менше витрачати на освіту.

Ми ж пропонуємо ряд заходів щодо реформування вищої освіти в Україні:

1. Прес на вищу освіту повинен бути знятий завдяки розвитку широкої мережі професійно-технічних училищ та різнопланових коледжів, які мали б на меті у короткі строки давати людям освіту та навички, що допомагало б їм заробляти гроші. Ця сфера освіти потребує особливої уваги, оскільки знаходиться у значному занепаді порівняно з аналогами в країнах ЄС та США.

2. Державі потрібно збільшити вартість освіти для кожного державного університету та встановити мінімальні ціни на ці послуги. Додатковий дохід вищої школи допоможе забезпечити адекватну заробітну плату для викладачів. А більш жорсткі правила прийому до ВНЗ допоможуть збільшити якість освіти.

3. З іншого ж боку, державні банки повинні забезпечувати кредитування освіти. Повинно здійснюватися пріоритетне державне фінансування інноваційних інженерних спеціальностей.

Перехід до інноваційної моделі економічного зростання, боротьба з економічною кризою та інтеграція у Європейський економічний простір – це головні стратегічні пріоритети України. Єдина можливість для реалізації цих завдань – це акумулювання людського капіталу та ефективне його використання. Слід пам'ятати, що продуктивність людського капіталу – це головна рушійна сила постіндустріальної економіки, що базується на знанні.

Як це видно з досвіду розвинутих країн, накопичення та ефективне використання людського капіталу – це одна з найбільш значних конкурентних переваг підприємства. Це також ключовий момент соціального розвитку країни. Рівень освіти в Україні високий, але

низький рівень продуктивності людського капіталу та практичних знань. Рівень менеджменту персоналу на підприємствах України також незадовільний. Це дає розуміння, що вищезазначена концепція розвитку людського капіталу в Україні не використовується належним чином.

ВИСНОВКИ

Земля, праця і капітал залишаються базовими факторами виробництва. Завдання полягає в ефективному їх використанні, на що мають бути спрямовані всі зусилля держави. Розглянуті в даній статті проблеми є актуальними для багатьох країн, але на відміну від них в Україні дуже слабе державне регулювання цих питань. Для вирішення даної ситуації потрібна жорстка активізація держави, впровадження ряду реформаційних заходів, які б забезпечили стабільність подальшого розвитку економіки. Людський капітал залишається одним з основних елементів антикризового управління не тільки на рівні підприємства, але також і на рівні держави. Потенціал людських ресурсів в Україні дуже високий, але, на жаль, не використовується належним чином. Будемо сподіватись, що перехід до інформаційного суспільства актуалізує людський інтелект як один з головних чинників економічного зростання, і це допоможе Україні отримати конкурентну перевагу у цій сфері.

SUMMARY

EFFECTIVE USAGE OF HUMAN CAPITAL AS THE WAY TO THE ECONOMIC GROWTH

*L.G. Melnyk, G.V. Tkachenko, Y.V. Linnik,
Sumy State University, Sumy*

This paper includes the analysis of directions of the effective usage of human capital resources for providing economic growth in Ukraine. Authors analyze the contemporary situation with this production factor and develop practical recommendations to stimulate human capital performance; higher education reforms are suggested.

Key words: *education, human capital, competitiveness, informational economy, intellectual potential, innovations.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник Л.Г. Информационная экономика: учебное пособие / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
2. Human Development Report 2009 – [WWW document]. URL http://hdrstats.undp.org/en/countries/country_fact_sheets/cty_fs_UKR.html (17 травня 2010 року).
3. Stiglitz, J. Nobel Prize winner Stiglitz: Vienna on right track with Tech Gate / Joseph Stiglitz. – [WWW document]. URL <http://www.wieninternational.at/en/node/16387> (17 травня 2010 року).
4. Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education / Gary S. Becker. – Chicago : University of Chicago Press, 1964.

Надійшла до редакції 2 червня 2010 р.